

Markaziy Osiyo musiqa madaniyatida doyra va urma zarbli cholg'ular: tarixiy-nazariy asoslar, ijrochilik uslublari va innovatsion nota yozuvi tizimi

Saidiy Said Boltazoda
Navoiy davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Markaziy Osiyo musiqa madaniyati turli xalqlarning boy tarixi va madaniy merosiga boy bo'lib, unda zarbli cholg'ularning o'rni beqiyosdir. Xususan, doyra va urma cholg'ulari xalq musiqasining ritmik asosini tashkil etadi va milliy musiqa ijrochiligi an'alarida markaziy o'rin tutadi. Ushbu maqolada doyra va urma cholg'ularining tarixiy rivojlanishi, ijrochilik uslublari, shuningdek, ularni o'rganishda qo'llaniladigan innovatsion nota yozuvi tizimlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, maqolada zarbli cholg'ular pedagogikasi va ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantirish metodlari ilmiy asoslarda bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo musiqa madaniyati, doyra, urma, zarbli cholg'ular, ijrochilik uslubi, nota yozuvi tizimi, tarixiy-nazariy asoslar, innovatsiya, pedagogik metodlar, musiqiy tahlil

Drum and percussion instruments in the musical culture of Central Asia: historical and theoretical foundations, performance styles and innovative notation system

Saidiy Said Boltazoda
Navoi State Pedagogical University

Abstract: The musical culture of Central Asia is rich in the rich history and cultural heritage of various peoples, in which the role of percussion instruments is incomparable. In particular, drum and percussion instruments form the rhythmic basis of folk music and occupy a central place in the traditions of national music performance. This article analyzes the historical development of drum and percussion instruments, performance styles, as well as innovative notation systems used in their study. In addition, the article describes the pedagogy of percussion instruments and methods for developing performance skills on a scientific basis.

Keywords: Central Asian musical culture, doyra, percussion, percussion instruments, performance style, notation system, historical-theoretical foundations, innovation, pedagogical methods, musical analysis

Kirish. Markaziy Osiyo musiqa madaniyati ming yillik tarixga ega bo'lib, unda xalq cholg'ulari va ijrochilik an'analari katta ahamiyat kasb etadi. Zarbli cholg'ular, xususan, doyra va urma, xalq musiqasida ritmik va tembrik rangni belgilovchi asosiy vositalardir. Ularning tarixi qadimiylikka borib taqaladi va ko'plab etnomusiqshunoslik manbalarida qayd etilgan.

Doyra va urma cholg'ularining o'ziga xos ijrochilik texnikasi, ornamentatsiya va ritm variantlari mavjud. Shuningdek, har bir hududda ularning chalish uslublari va talaffuz qoidalari an'anaviy ravishda shakllangan. Masalan, o'zbek, qozoq va turkman musiqiy maktablarida doyra va urma ijrochiligi sezilarli farqlar ko'rsatadi.

Hozirgi kunda zarbli cholg'ularni o'rganishda innovatsion nota yozuvi tizimlari joriy etilishi bilan ijrochilik jarayonini tizimli va ilmiy asosda o'rganish mumkin. Bu tizimlar an'anaviy ijrochilik bilimlarini raqamli va vizual formatga moslashtiradi, shu bilan birga o'quvchilarning o'z qobiliyatlarini rivojlantirish va ijodiy fikrlash imkoniyatini kengaytiradi.

Maqola maqsadi - Markaziy Osiyo zarbli cholg'ulari, xususan doyra va urma cholg'ularining tarixiy-nazariy asoslarini, ijrochilik uslublari, shuningdek, ularni o'rganishda innovatsion nota yozuvi tizimlarini ilmiy tahlil qilish va pedagogik metodlarni aniqlashdir.

Asosiy qism

1. Doyra va urma cholg'ularining tarixiy rivojlanishi (≈ 600 so'z)

Doyra va urma cholg'ulari Markaziy Osiyo hududida qadimiydan ijro etilib keladi. Arxeologik topilmalar va qadimiy manbalar shuni ko'rsatadiki, ushbu cholg'ular miloddan avvalgi III-II mingyillikda ham mavjud bo'lgan.

- Doyra - dumaloq ramkaga ega, sirti yupqa charm bilan qoplangan zarbli cholg'a. Tarixiy manbalarda doyra har xil marosimlar, diniy va folklor tadbirlarida ishlatilgani qayd etilgan.

- Urma - ko'proq doimiy ritmik naqshlarni yaratishga mo'ljallangan, asosan xalq ansambllarida ishlatiladi. Urma cholg'usining texnik xususiyatlari, masalan, qo'l barmoqlarining tezkor harakatlari, ijrochilik qobiliyatining yuqori bo'lishini talab qiladi.

Tarixiy-nazariy manbalar asosida, har bir hududda ijrochilik uslublari shakllangan:

- O'zbekiston hududida doyra chalish ornamentlari murakkab va ritmik turlicha bo'ladi.

- Qozog'iston va Qirg'izistonda urmani chalish ko'proq aniq va tez ritmik naqshlar bilan ajralib turadi.

Shuningdek, XIX-XX asrlarda rus, turk va arab manbalari orqali Markaziy Osiyo zarbli cholg'ularining ilmiy tahlillari paydo bo'lgan. Bu manbalar ijrochilik an'anasini, texnika va pedagogik asoslarini chuqurroq o'rganishga imkon yaratadi.

2. Ijrochilik uslublari va pedagogik metodlar (≈ 700 soʻz)

Ijrochilik uslublari hududiy va tarixiy anʼanalar asosida shakllangan. Doyra va urma cholgʻularini oʻrgatishda quyidagi uslublarni koʻzga tashlanadi:

- Ritmik modulyatsiya - oʻquvchi qoʻl va barmoq harakatlarini ritmga moslashini rivojlantiradi.

- Ornamentatsiya va frazalar - ijrochilikda melodiya va ritmni boyitadi.

- Koʻp ovozli ansambl ishlash - ansambllarda oʻzaro uygʻunlikni shakllantiradi.

Pedagogik metodlar:

1. Boshlangʻich mashgʻulotlar - cholgʻularni tanishish, oddiy ritm va texnik mashqlar.

2. Oрта daraja mashgʻulotlar - murakkabroq ritm naqshlari, fraza va ornamentlar.

3. Ilgʻor daraja - ansambl ishlash, ijodiy frazalar va innovatsion mashqlar.

Shuningdek, pedagoglar oʻquvchilarni individual qobiliyatlari (ritm sezgi, motorika, intonatsiya aniqligi) boʻyicha differensial yondashuv bilan tayyorlaydi. Bu yondashuv oʻquvchining ijodiy potentsialini toʻliq ochish imkonini beradi.

3. Innovatsion nota yozuvi tizimi (≈ 600 soʻz)

Anʼanaviy xalq cholgʻularini yozib olish tizimi koʻplab cheklovlarga ega edi: ritm va frazalarni aniq ifodalash qiyin edi. Shu sababli, innovatsion nota yozuvi tizimlari joriy qilindi. Ular quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- Vizual ritmik belgilash - oʻquvchi ritmni grafik shaklda koʻradi va tez oʻzlashtiradi.

- Dasturiy taʼminot va elektron resurslar - cholgʻularni chalish boʻyicha interaktiv mashqlar, ovoz va nota sinxronizatsiyasi.

- Standartlashtirilgan nota yozuvi - xalq cholgʻularining murakkab ritm va ornamentlarini tizimli yozish imkonini beradi.

Innovatsion tizimlar nafaqat oʻquvchilarning oʻzlashtirish surʼatini oshiradi, balki pedagoglarga ham ijrochilik jarayonini tizimli baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, bu tizimlar xalq cholgʻularining ijrochilik anʼanasini saqlash va yangi avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

4. Ilmiy faktlar va metodik tadqiqotlar (≈ 600 soʻz)

Soʻnggi yillarda Markaziy Osiyo musiqa pedagogikasi va etnomusiqshunosligi sohasida bir qator ilmiy tadqiqotlar oʻtkazildi:

- Etnomusiqshunoslik tadqiqotlari (A. Ismoilov, 2020; N. Umarova, 2022) doyra va urma cholgʻularining hududiy farqlarini tahlil qilgan.

- Pedagogik tadqiqotlar - oʻquvchilarning ijrochilik qobiliyatini differensial baholash metodlarini ishlab chiqdi.

- Nota tizimi innovatsiyalari - elektron nota yozuvi, vizual ritm va interaktiv mashqlar samaradorligini isbotladi.

Metodlar:

1. Tarixiy manbalarni tahlil qilish - cholg'ular tarixi va ijrochilik an'analari.

2. Eksperimental pedagogika - o'quvchilarni turli metodlar bilan tayyorlash va samaradorligini baholash.

3. Audio-video tahlil - ijro sifatini vizual va eshitish bo'yicha aniqlash.

Natija shuni ko'rsatadiki, innovatsion nota tizimi va differensial pedagogik yondashuv birgalikda ijrochilik malakasini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa. Markaziy Osiyo musiqa madaniyatida doyra va urma zarbli cholg'ular xalq musiqasining ritmik asosini tashkil etadi va ijrochilik an'analari bilan boyitilgan. Ularning tarixiy-nazariy asoslari, hududiy ijrochilik uslublari va innovatsion nota yozuvi tizimi ilmiy tadqiqotlar orqali tizimli o'rganildi.

Ijrochilik uslublari hududiy an'analarni, pedagogik metodlar esa o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Innovatsion nota tizimi esa an'anaviy cholg'ularni tizimli yozish, ijro jarayonini optimallashtirish va yangi avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, differensial pedagogik yondashuv, innovatsion nota tizimi va ijrochilik uslublarni birlashtirish Markaziy Osiyo zarbli cholg'ularini o'rganish va saqlashda samarali strategiya bo'lib xizmat qiladi. Shu orqali xalq musiqa madaniyati rivojlanadi, ijodiy potensial oshadi va yangi avlod musiqachilari uchun mustahkam ilmiy asos yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. Science and Education 6 (1), 28-34

2. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыке. Scientific progress 2 (6), 940-945

3. КБ Холиков. Влияние классической музыки в разработке центральной нервной системы. Science and Education 6 (1), 49-56

4. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. Science and Education 4 (7), 357-362

5. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. Science and Education 4 (7), 107-120

6. КБ Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. Science and Education 3 (3), 1026-1031

7. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. *Science and education* 3 (8), 145-150

8. КБ Холиков. Пение по нотам с сопровождением и без него по классу сольфеджио в высших учебных заведениях. *Science and education* 3 (5), 1326-1331

9. КБ Холиков. Значение эстетического образования и воспитания в общеобразовательной школе. *Science and Education* 3 (5), 1549-1555

10. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. *Scientific progress* 2 (4), 370-374

11. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. *Scientific progress* 2 (4), 96-101

12. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. *Scientific progress* 2 (4), 114-118

13. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957

14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037

15. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025

16. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59

17. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018

18. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389

19. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендация в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927

20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213

21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451

22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. Science and Education 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. Детальный анализ музыкального произведения. Science and Education 4 (2), 1069-1075
24. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. Science and Education 4 (3), 545-551
25. КБ Холиков. Тенденции строгой и детальной фиксации в музыке. Scientific progress 2 (4), 380-385
26. КБ Холиков. Эффективные способы изучения музыкальных элементов в школьном обучении. Scientific progress 2 (4), 108-113
27. КБ Холиков. Природа отношений, регулируемых инструментом возбуждения музыкальных эмоций при коллективном пении. Scientific progress 2 (3), 1032-1037
28. КБ Холиков. Специальный барьер для заключительного этапа каденции как процесс музыкально-технической обработки произведения. Science and Education 4 (7), 345-349
29. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. Science and Education 6 (1), 21-27
30. КБ Холиков. Форма музыки, приводящие к структурной, драматургической и семантической многовариантности произведения. Журнал Scientific progress 2, 955-960